

Una aproximació al Ball Parlat de Sant Roc de l'Argilaga

Marc Dalmau Vinyals

El Ball Parlat de Sant Roc és un ball popular que presenta com a tema principal la vida del beat de Montpeller. Segons els estudiosos el de l'Argilaga data de mitjans de segle XIX i és un dels balls parlats més antics que es conserven en català. Creiem important aprofundir en aquest ball (context històric, documentació oral, textos, papers, actors i actrius, versos i parlaments, retalls de premsa escrita, actes, interpretació, simbologia, vestuari i caracterització, llengua i anacronismes) per conèixer millor la configuració dels balls parlats al Baix Gaià.

Pel que fa al context històric de l'època, hi destaquem tres punts. Primer de tot, al segle XIX hi va haver uns brots del còlera força important a les comarques de Tarragona. Sant Roc és l'advocat contra les pestilències i ha estat, al menys, des del segle XVI el patró de l'Argilaga. En segon lloc, a l'obra hi ha un episodi que parla de la guerra entre francesos i espanyols, un anacronisme que possiblement parla de la represàlia que sofrí l'Argilaga al 1811 durant la Guerra del Francès. El dia 24 de gener de 1812, les tropes espanyoles hi patiren una gran derrota a causa de la invasió napoleònica (Cortiella 1982). En tercer lloc, s'ha pogut localitzar a l'Arxiu General de la Diputació l'acta del 10 de setembre de 1846 del ple on es fa esment de l'agregació de l'Argilaga i Montbuí al terme de la Secuita.



(Fig.1 El ball parlat de Sant Roc de M.R. Rull).

Encara que la unió sembla que ja s'havia donat el 24 d'agost de 1846, uns dies després de la Festa Major. Un dels aspectes més interessants per a la història d'aquesta població és el moment de la desaparició del control senyorial del comte del Catllar, la constitució d'un Ajuntament propi i, finalment, l'annexió al terme municipal de la Secuita. Aquests tres canvis es devien donar en 10 anys (entre el 1836 i el 1846) i han quedat perfectament registrats a la documentació oficial de l'època. No seria inversemblant pensar que la redacció d'aquest ball s'hagués donat en aquests moments. En els balls del segle XIX (Vidal 1992) assumia la tasca organitzativa el capellà del poble o el mestre. Aquests balls es donaven en moments de forta religiositat i queien en desús quan la fe minvava. Els mateixos veïns eren els que feien d'actors aprenent-se els textos de memòria. Els papers eren transmesos de forma hereditària i les dones no apareixien en l'actuació. Els mateixos homes feien els papers femenins. La interpretació era una mescla de d'actitud reverenciàble i alhora bufonesca, que la feia molt propera al públic. Pel que fa a la música, solia ser molt pobra tant en l'aspecte artístic com en l'escassetat dels instruments. Els intermedis musicals servien per delimitar les diferents escenes. La mètrica dels balls era versificada amb textos en català o castellà, on es troben moltíssims castellanismes o catalanismes. Es representaven tradicionalment pels carrers i places; aturant-se davant l'església, davant l'ajuntament o la cooperativa. També es podien improvisar en un espai obert i ampli com podia ser la plaça o l'era damunt d'un entarimat. Normalment s'estrenaven durant les festes del patró del poble o amb motiu d'un esdeveniment important com la visita d'algun personatge conegut. Aquestes representacions podien tenir un petit sentit pedagògic i educatiu.

Per fer aquest treball també ens vam documentar a la ciutat de Montpeller on vam visitar l'església neogòtica del segle XIX consagrada al Sant en el barri de Sant Roc.



(Fig.2 Església neogòtica de Sant Roc de Montpellier)



(Fig.3 Estatua de Sant Roc de la Catedral de Sant Pere de Montpellier).

El temple està ple d'exvots de persones que li agrairen la intervenció, així com una estàtua monumental feta per Baussan. També hi ha algunes relíquies com una tibia, on els experts hi han pogut veure els efectes de la pesta bubònica. També a Montpeller, hi ha la catedral de Sant Pere amb una capella dedicada amb una estàtua, que segons diuen conserva el bordó que va fer servir el pelegrí miracler L'onomàstica de Sant Roc és celebrada el 16 d'agost. D'aquí la frase popular "*El dia 15 d'agost és festa assenyalada i l'endemà, Sant Roc, festa major de l'Argilaga*". És molt probable que el dia 16 d'agost, aprofitant les festes de l'Argilaga, fos la diada assenyalada per celebrar aquest ball amb l'actuació de veïns i veïnes. Alguns habitants encara recorden les últimes celebracions. J. Brulles recorda haver sentit recitar alguns fragments al seu padrí. Ens diu que la interpretació era com la dels Pastorets amb una escenografia molt més teatral i que se celebrava a la plaça. Segons C. Rull, un veí de Cal Carló, feia des del terrat de casa seva a la plaça, el sermó de Sant Roc. Per tant, podem situar les últimes celebracions a finals del segle XIX.

El de l'Argilaga podia haver estat escrit per Marc Fusté (Valls, 1801), conegut vulgarment com Marquet de la Dona. Ens diu J. Tijera que "*Nuestra provincia posee hermosos ejemplares de estos tradicionales bailes populares compuestos por el célebre Marquet de la dona*" i "*entre estos, sobresalia por su importancia el dedicado a San Roque, compuesto exprofeso para el vecino pueblo de la Argilaga*". Marquet de la Dona es va fer conegut per escriure parlaments pels balls populars en català. Els seus versos eren senzills i plens d'anacronismes. Entre altres obres va escriure la Vida de la Mare de Déu de la Candela de Valls i el Ball Parlat de Sant Pere Ermengol de la Guàrdia dels Prats. J. Tijera continua dient "*ha sido compuesto por un devoto del Santo, cuyo nombre sentimos no poder citar, por espresa prohibición de su autor*". És interessant la identificació entre l'autor i Sant Roc ja que el sant també va voler mantenir-se en l'anonimat sense mostrar la seva veritable identitat al seu oncle. L'obra podia haver estat escrita per un escriptor local o pel capellà de la mateixa població.

En el text de M.R. Rull intervenen un total de 26 personatges. Hi ha un total de 1520 versos i 218 parlaments. L'actor que pronuncia més versos és el protagonista, seguit de l'oncle. Tot seguit ens trobem amb l'escarceller, el capità francès, la dama 2, el galant 2, el metge 1 i el metge 2.

La majoria dels actors restants es troben sobre els 35-50 versos, excepte els soldats i l'àngel entre 12 i 14 versos. A l'obra de l'any 2000 es fongueren i separaren alguns papers.

El Ball Parlat de Sant Roc de l'Argilaga el tenim documentat en aquest article del diari del 15 d'agost (Tijera 1895) on es diu "*el qual desde varios años ha quedado completamente en desuso*". Sembla ser que en aquell any la Comissió de Festes del Cos del Bou de Tarragona va proposar-se de recuperar-lo¹. Durant la guerra i el franquisme tota manifestació cultural escrita en català va ser prohibida. Sembla ser que el text va ser novament trobat l'any 2000 a les golfes de Cal Xec² de l'Argilaga.

	Versos	Parlaments
Sant Roc	449	42
Cor Àngels	30	6
Oncle de Sant Roc	222	17
Pobre 1	47	6
Pobre 2	42	5
Metge 1	60	14
Metge 2	58	14
Dama 1	22	4
Galant 1	44	6
Galant 2	56	12
Dama 2	61	11
Priora	44	6
Monja	37	9
Amo gos	35	5
Capità espanyol	42	5
Soldat 1 espanyol	12	3
Soldat 2 espanyol	12	3
Capità francès	75	15
Soldat 1 francès	22	5
Soldat 2 francès	12	3
Soldat 3 espanyol	12	3
Soldat 4 espanyol	12	3
Soldat 3 francès	12	3
Soldat 4 francès	14	3
Escarceller	69	13
Àngel	10	1
Comiat	8	1

(Fig.4 Taula d'actors, número de versos i parlaments)

¹ Sembla que en aquesta data el Ball de Sant Roc celebrat a Tarragona va ser interpretat per nens, adaptant-se el text a ells. Uns anys més tard el paper de protagonista el va realitzar Serafi Rebull (Opinió 1902).

² Es conserva una còpia, transcrita a l'octubre de 1951, per M. R. Rull que diu "*que es conserva la exactitud literal de l'època*". Segons J.M. Masgoret, ell mai va veure el text de Cal Xec, per tant, la transcripció de l'obra de l'any 2000 es devia realitzar sobre el text de M.R. Rull. Dita M.R. Rull, amiga de Margarita de Cal Xec, va copiar el text per motivació del mestre Aubia. Amb anterioritat al 1951 el mestre Aubia havia pogut transcriure el document d'una tercera versió. El mestre Aubia podia haver realitzat alguna adaptació o tall de l'obra original. Després d'estudiar el text de M.R. Rull i veure el ball parlat de l'any 2000 podem dir que els parlaments són plenament coincidents. Segons C. Rull, l'adaptació del ball parlat es va fer sobre el text de M.R. Rull perquè en el text de Cal Xec faltaven dues pàgines.

³ Segons el diccionari "cultura" és el conjunt de coneixences, tradicions i formes de vida

La tasca de recuperació duta a terme des de la Parròquia va ser important. El Ball Parlat es va celebrar uns mesos més tard (Reverte 2000) amb la participació de tot el poble. Segons J.M. Masgoret, una estudiant de filologia catalana va basar un treball universitari amb aquest ball. Segons J. Brulles, el text també va servir per recitar un ball dedicat a un miracle de Sant Roc a Vilabella l'any 2006.

La representació duta a terme el 26 d'agost de 2000 a la plaça va ser dirigida per Armand Puig, director de l'Institut Superior de Ciències Religioses Sant Fructuós. Hem d'agrair-li la tasca de recuperació d'aquest ball durant la celebració del Bicentenari de la Parròquia. El text va ser interpretat per 31 actors de la mateixa població, acompanyats per una petita orquestra de la Selva del Camp i un projector de diapositives. Van haver-hi més de 300 assistents. El silenci era absolut. Els actors, tant homes com dones, anaven vestits amb pantalons o faldilles negres i camisa blanca. Només en alguns casos portaven alguns atributs que servien per identificar-los (claus el carceller, barrets de militars els soldats, faixes i barrets de militar els capitans, capa el governador, camisa negra Sant Roc, creu al pit les monges, túnica el Cor d'àngels). Tots els actors i actrius estaven seguts a l'escenari però quan era el moment d'interpretar el seu paper s'aixecaven i es dirigien davant a l'escena. El text va ser llegit i la interpretació va ser acompanyada amb algunes gesticulacions i gestos senzills amb els braços. La mort de Sant Roc va ser representada abaixant l'actor la mirada i apartant la llum que l'il·luminava.

J. Tijera ens diu "*Empieza con un valiente parlamento de Luzbel, en el cual el angel caido se propone frustrar los planes que la Divina Providencia tiene acerca del niño Roque*". Luzbel era un àngel que havia estat expulsat del Paradís per revelar-se contra els manaments de Déu. En el repartiment del text de M.R. Rull hi ha el paper del Diable i de dos àngels però posteriorment només apareix en la interpretació un àngel. Suposadament hi havia un primer capítol on apareixia aquest parlament de l'àngel caigut. Amb les seves males arts utilitzaria l'oncle de Sant Roc per dur a terme els seus malignes plans. Segurament aquest capítol tampoc apareixia en el text de Cal Xec "on faltaven dues pàgines" (Veure nota 2). Existeixen dues possibilitats sobre aquesta qüestió:

- a. *La primera és que es tractés d'una adaptació que va realitzar la Comissió de Festes del Cos del Bou de Tarragona i J. Tijera redactés el seu article a*



(Fig.5 Actors i actrius en la representació del Ball de Sant Roc. Fotografia El Punt)

A la fotografia d'esquerra a dreta i de dalt a baix veiem els actors que participaren en la representació de l'any 2000: Jaume Brulles (galant 3), Anton Mañé (amo gos), Joaquim Vidal (galant 2), Josep Maria Puig (Sant Roc), Agustí Clavero (capità espanyol), Jordi Martínez (metge 2), Pepita Viñals (dama 2), Maria Lluís (àngel), Ivan Solé (soldat 1 francès i soldat 3 francès), Joan Dalmau "pare" (galant 2), Albert Roig (soldat 2 espanyol i soldat 4 espanyol), Joan Dalmau fill (metge 1), Maria Eulàlia Dalmau (monja), Marc Dalmau (soldat 1 espanyol i soldat 3 espanyol), Joaquim Rovira (soldat 2 francès i soldat 4 francès), Josep Maria Plana (oncle i governador), Josep Maria Masgoret (escarceller), Josep Mateu (pobre 2), Xavier Roig (pobre 1), Joan Maria Solé (capità francès), Florentino Miracle (galant 1), Dolors Roca (priora), Maria Teresa Menasanch (dama 4), Conxita Rull (monja), Maria Teresa Teixidó (dama 1), Anna Lluís (àngel), Elisabet Roig (àngel), Cecília Mañé (dama 3), Maria Pilar Rovira (narradora), Mercè Martí (monja), Maria Rosa Fortuny (monja) i Joan Maria Solé (capità francès).

partir d'aquesta obra. Hauriem de pensar que J. Tijera mai va presenciar la representació de l'Argilaga sinó la de Tarragona.

b. O la segona opció és que en el text que ens ha arribat, s'hagués esborrat el primer capítol que feia referència a Satanàs, o hagués desaparegut. Seria interessant poder reescriure aquest primer capítol, per la importància que ha tingut la figura del diable en els balls populars en català. Segurament es tractava d'una lluita entre el bé i el mal resolt amb 2 parlaments de 45 versos cadascun.

El ball de l'any 2000 es va dividir en 13 actes malgrat que el document que hem estudiat és en un acte únic. El text es pot dividir en una presentació (1,2,3), un nus on Roc actua com sant miracler curant als empestats (4,5,6,7,8) fins que cau víctima de la pesta (9) o ferit per la guerra (10,11). En el desenllaç del ball Roc és capturat, empresonat i mort (12,13). Tractant-se d'un text hagiogràfic és curiosa la divisió que es va fer de l'obra en 13 escenes que podrien simbolitzar els 12 apòstols i Crist:

- 1. Fill de Jean i Libèria, una família bona de Montpeller, l'oncle no està d'acord amb la vida de penitència i humilitat de Roc. Roc dóna ajuda a uns pobres.*
- 2. L'oncle li diu que s'hauria de casar, però Roc abandona tota riquesa per fer-se pelegrí i anar a Itàlia a curar els malalts.*
- 3. Pel camí, Roc es troba els pobres que el volen fer desistir.*
- 4. Roc arriba a Roma. Dos metges es queixen del gran nombre de malalts. Un d'ells, al tornar a casa, troba una dama i un galant que el reclamen.*
- 5. Dos malalts es lamenten mentre les monges i la priora els calmen. Els metges els aconsellen.*
- 6. Poc després s'assabenten que hi ha un pelegrí que cura malalts. A l'arribar, Roc els cura.*
- 7. Roc ha curat tots els malalts d'Itàlia i torna cap a França. A Plasència es troba amb una dama i un galant malalts.*
- 8. Roc arriba i els malalts lloen l'auxili de Roc.*
- 9. Roc malalt és expulsat de la ciutat i es refugia a una cova. Un gos li porta pa cada dia. L'amo del gos el troba i li porta menjar.*
- 10. Roc s'encamina a Barcelona. Es troba amb una batalla entre francesos i espanyols on acaben guanyant els espanyols.*
- 11. Roc està ferit d'una fletxa i es lamenta. El capità francès el troba i el porta davant del governador de Montpeller.*

12.El capità demana al carceller de parlar amb el governador. El governador diu al carceller que el tanqui.

13.Roc passa cinc anys a la presó. Decideix escriure la seva vida i al final es mor. El governador acaba sabent que el presoner és el seu nebot, ja que al pit hi porta una creu.

Segons el meu punt de vista, un element que està present en l'obra és el de la vida com un camí iniciàtic on la lluita entre el bé i el mal acaba guiant els nostres passos. La intervenció del bé (gos, amo del gos, àngels) o del mal (dimoni) pot acabar fent bascular la balança cap a un costat o cap a l'altre.

Una de les millors escenes és la que enfronta Sant Roc (el protagonista) a l'oncle instigat pel dimoni.

Si Sant Roc representa els ideals del bon cristià (castedat, humilitat, pobresa), el seu oncle representa el contrari (luxúria, ambició, riquesa), intentarà capgirar el destí que la providència li guarda al sant.

És interessant la confrontació que hi ha entre la ciència (representada amb els metges) i la religió (Sant Roc). Una de les alabances que rep Sant Roc és la de gran metge. S'equipara als metges amb els sants cristians. Poder apartar la malaltia del cos del pacient té un caràcter miracler. Al llarg de l'obra són anomenats de moltes maneres: metges, doctors, facultatius, cirurgians.



(Fig. 6 Goigs de Sant Roc. 1983).

Hi ha un petit remei pel mal de cor: *Vaimen doncs a fer les deu/ que estic amb la xocolata/ tinc un mal de cor que'm mata*. A l'hora d'avaluar l'estat d'un pacient diu que té el ventre dur, la llengua bruta i el pols carregat. Com a remei el metge recepta l'oli de resina, que devia ser considerat com l'aspirina de l'època.

El capítol de la guerra entre soldats espanyols i francesos també mereix una especial menció. Es tracta d'una veritable guerra dialèctica entre uns i altres. En el text hi ha quatre soldats i un capità per cada bàndol. El ritme teatral és més frenètic. Els versos consten de quatre estrofes i s'alternen d'un costat a l'altre. Són versos plens de sarcasme que punxen com a bales. Els intervals musicals són fets amb marxes militars. Posem-ne dos com exemple: *Amics una cosa us prometo/ de complir desitjaria/ que per reforça nostre mal/ de menjás cada un una gallina* o bé *Si pensara un grill francès/ vencer un lleó d'Espanya/ viva sempre amb pau i honor/ viva sempre nostre Espanya*. Al final del parlament de cada soldat es devia escoltar el tir d'una escopeta fins que els francesos esgotats cauen al terra.

El ball acaba amb un acomiadament postís a l'auditori que fa així: *Noble auditori amat/ Perdoneu les nostres faltes/ Que per complir tots nosaltres/ Lo fi que'm representat/ A Sant Roc de l'Argilaga/ Los prodigis demaneu/ Que's curará si voleu/ De pesta y aqui s'acaba/ Puig teniu tal advocat/ Feu dels pecats penitencia/ Sereu per cel deslliurats/ Del contagi y pestilencia*. L'any 2000, al final de l'obra, tots els actors i actrius van llegir els goigs de Sant Roc de l'Argilaga. *Puix teniu, sant Roc Gloriós/ un veïnat que us afalaga/ feu que sia un pom de flors/ el poble de l'Argilaga/ pom de flors, curull d'essència/ que allunyi la pestilència*

L'única referència al vestuari dels actors es troba a l'escena número tres, quan Roc marxa cap a Roma. El text diu "vesteix de pelegrí". No hi ha més elements descriptius sobre la caracterització o els vestuaris. Al Sant se'l representa normalment en les arts plàstiques vestit de pelegrí amb el bordó, barret i capa, ferit d'una cama i acompanyat d'un gos i un àngel.

Al text de M.R. Rull trobem alguns anacronismes com "anar al cel amb coche", "estar amb la xocolata", "Valdre com un tros de carbassa" o "Com n'hi hagi a Europa, Amèrica, Àsia u Àfrica". La xocolata i la carbassa encara no havien arribat a Europa en el moment que va viure el sant (primera meitat del segle XIV) i molt menys l'automòbil. Us imagineu un Sant Roc

viatjant amb cotxe? Tampoc es tingué consciència d'Amèrica com a una unitat territorial fins al 1492. Bona part dels anacronismes vénen donats per la baixa formació de l'autor.

Pel que fa a la llengua és amb català versat. Presenta molts castellanismes com “salud”, “llamas”, “soberana”, “modelo”, “agravis”, “hermosura”, “oidos”, “romper”, “riñas”, “alcansar”, “librar”, “xasco”, “lograr”, “asunto”, “regalo”, “fastigar”, “enfado”, “ditxa”, “chinches”, “limosna”, “encontrar”, “entraña”, “amparo”, “medianera”, “pelea”, “ataud” o altres. També si troben frases fetes com “ser una orga de raons”, “predicar al desert”, “morir la gent com aranyes”, “beure's lo seny”, “moldre els ossos”, “valdre com un tros de carbassa”, “estar fred com una rana”, “a la flor de la teva edat”, “dir una com un cove”, “donar mil anys de vida” i refranys com “qui no reclus avança”, “mentres hi ha vida hi ha esperança”, “qui te mal tot sol se'l pasa”. Per últim, també hi hem localitzat algunes repeticions com “catxasa”.

Segons la UNESCO el patrimoni immaterial està format per les tradicions o expressions vives heretades dels nostres avantpassats. Aquest patrimoni ens assegura la diversitat cultural i és tradicional, contemporani, viu, integrador, representatiu i basat en la comunitat. Contribueix a donar-nos un sentiment d'identitat i continuïtat, creant un vincle entre el passat i el futur a través del nostre present. Tota manifestació cultural³ d'un poble hauria de ser considerada com una part integrant del seu patrimoni i s'hauria de valorar, protegir i preservar per part de l'administració i la ciutadania⁴. Des d'aquest espai espero haver despertat la curiositat d'aquells qui habiten a l'Argilaga i lluiten per preservar el seu patrimoni intangible.

materials i espirituals característiques d'un poble, d'una societat o de tota la humanitat.

⁴ Veure el cas del “Ball del Sant Crist” de Salomó (Rovira *et al* 1991).

BIBLIOGRAFIA

- Cortiella, F. (1982). *Guia de la Secuita (Tarragonès)*. Els llibres de la Medusa. pàg. 31. Diputació de Tarragona. Tarragona.
- Opini3n (1902). **Sueltos**. Incl3s a: *La opini3n de la Província*. 29 de juliol de 1902. pàg. 2. Tarragona.
- Reverte, F. (2000). **L'Argilaga recupera un ball parlat del segle XIX que glossa la vida de Sant Roc**. Incl3s a *El Punt*. pàg. 4. Edici3 de Tarragona.
- Rovira, S. J.; Palau, M.; Palacín, A.; Bernardas, J.; Ferrando, A. (1991): *El Ball del Sant Crist de Salom3*. Editorial el M3dol. Col·lecci3 l'Agulla. Tarragona.
- Tijera, J. (1895). **Lo Ball de Sant Roch**. Incl3s a: *Diario del Comercio. 3rgano del Partido Liberal Dinástico*. N3mero 106. pàg. 1. Dijous, 15 d'agost de 1895.
- Vidal, J. (1992). **Els balls parlats: tipologia i utilitzaci3**. Incl3s a: *Els balls parlats a la Catalunya Nova*. pàg. 15-126. Editorial el M3dol. Col·lecci3 l'Agulla. Tarragona.